

ЕКОНОМІЧНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Вікторія Резнікова

докторка юридичних наук, професорка,
членкиня-кореспондентка НАПрН України,
завідувачка кафедри економічного права
та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
Researcher ID: O-4799-2018
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0149-0710>
reznikova.vv78@gmail.com

УДК 346.9:351.863

ГОСПОДАРСЬКІ СУДИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ: ФУНКЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАБІЛЬНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ОБОРОТУ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження ролі господарських судів у системі економічної безпеки держави крізь призму їх функції забезпечення стабільності економічного обороту. Обґрунтовано доцільність переосмислення традиційного підходу до визначення призначення господарських судів, який обмежується вирішенням спорів, та доведено їх значення як інституційного чинника формування передбачуваного й узгодженого правового середовища. Запропоновано авторське визначення категорій: економічна безпека, система економічної безпеки держави, стабільність економічного обороту держави тощо.

Розмежовано стабільність економічного обороту із суміжними поняттями: правової визначеності, економічної безпеки, інвестиційної привабливості тощо.

Здійснено класифікацію ризиків економічного обороту (правових, трансакційних, поведінкових, системних) та обґрунтовано роль господарських судів у їх зниженні.

Запропоновано авторське визначення категорії судово-детермінованої стабільності економічного обороту як інтегрованої економіко-правової характеристики, що відображає системний вплив судової діяльності на функціонування господарських відносин.

Доведено, що ефективний судовий захист має розглядатися як інструмент не лише відновлення порушених прав, а й стабілізації економічного обороту та забезпечення економічної безпеки держави. Розроблено багаторівневу систему критеріїв оцінки ефективності господарських судів, що охоплює структурні, функціональні та результативні показники, зокрема рівень передбачуваності судових рішень і виконання судових актів.

Ключові слова: господарські суди; господарське судочинство; економічна безпека держави; система економічної безпеки; економічний оборот; стабільність господарських відносин; стабільність економічного обороту; ефективний судовий захист; правова визначеність; судова практика; трансакційні витрати; передбачуваність судових рішень; виконання судових рішень.

В умовах трансформації економіки України та підвищення рівня системних ризиків, пов'язаних із воєнним станом, макроекономічною нестабільністю та структурними дисбалансами ринку, особливого значення набуває

забезпечення стабільності економічного обороту як ключової передумови функціонування господарської системи. У цьому контексті економічна безпека держави не може розглядатися виключно через призму фінансових, фіскальних чи регуляторних інструментів, оскільки вирішальне значення має інституційна спроможність держави гарантувати передбачуваність і обов'язковість правових наслідків господарської діяльності. Господарські суди відіграють у цьому процесі специфічну роль, яка традиційно звужується до функції вирішення спорів між суб'єктами господарювання. Такий підхід не відображає реального значення судової діяльності для економічної системи, оскільки поза увагою залишається її вплив на формування правової визначеності, зниження транзакційних витрат, обмеження опортуністичної поведінки та забезпечення стабільності договірних зв'язків. Відповідно, діяльність господарських судів має розглядатися як інституційний фактор, що безпосередньо впливає на параметри економічного обороту та рівень економічної безпеки держави.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю в сучасній правовій доктрині цілісного підходу до оцінки ролі господарських судів у забезпеченні стабільності економічного обороту. Наявні наукові розробки, як правило, зосереджені на окремих аспектах (правовій визначеності, єдності судової практики, ефективності судового захисту або виконанні судових рішень) без урахування їх сукупного впливу на економічні процеси. Така фрагментарність не дає змоги адекватно оцінити функціональне значення господарських судів як елементу системи економічної безпеки. Проблема полягає також у відсутності належного теоретико-методологічного інструментарію, який уможливив би інтегрувати процесуально-правові характеристики судової діяльності з її економічними наслідками. Це зумовлює потребу у формуванні нових наукових підходів, здатних відобразити взаємозв'язок між якістю правосуддя, передбачуваністю правозастосування та стабільністю господарського обороту. Додаткового значення ця проблематика набуває в умовах підвищеної волатильності правового регулювання¹, зміни підходів до тлумачення норм права, а також ускладнення механізмів виконання судових рішень. За таких обставин нестабільність судової практики або недостатня ефективність судового захисту трансформуються у фактори економічної невизначеності, що негативно впливають на інвестиційну активність, договірну дисципліну та загальну стійкість ринку. У зв'язку з цим

¹ Волатильність правового регулювання – це запозичений з економічної теорії термін (від лат. *volatilis* – “мінливий”, “нестійкий”; через англ. *volatility*), який у правовому контексті використовується для позначення ступеня інтенсивності, частоти та непередбачуваності змін у нормативному регулюванні та практиці його застосування. У змістовому аспекті волатильність правового регулювання охоплює: часті та несистемні зміни законодавства; нестабільність або варіативність судової практики; непослідовність у тлумаченні правових норм; відсутність сталої регуляторної політики. На відміну від простої динамічності права, волатильність акцентує увагу саме на неконтрольованій або слабо передбачуваній змінюваності, яка ускладнює планування господарської діяльності, підвищує транзакційні витрати та знижує рівень правової визначеності.

постає наукова проблема переосмислення функціонального призначення господарських судів у системі економічної безпеки держави, зокрема через виокремлення та обґрунтування їх функції забезпечення стабільності економічного обороту. Її вирішення передбачає розроблення категоріального апарату, який дає змогу відобразити інтегрований вплив судової діяльності на економічні процеси, а також визначення критеріїв оцінки такої діяльності з урахуванням її результативного виміру.

Отже, дослідження господарських судів як інституційного чинника забезпечення стабільності економічного обороту є науково та практично значущим і спрямоване на формування цілісного підходу до розуміння їх ролі у системі економічної безпеки держави.

Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування ролі господарських судів як інституційного елементу системи економічної безпеки держави через розкриття їх функції забезпечення стабільності економічного обороту, а також формування категоріального та аналітичного інструментарію для оцінки впливу судової діяльності на передбачуваність і ефективність господарських відносин. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати існуючі підходи до визначення ролі господарських судів у системі економічної безпеки держави та виявити їх обмеження; уточнити економіко-правову природу категорії “стабільність економічного обороту” та визначити її місце в системі суміжних правових категорій; визначити зміст та структуру функції господарських судів щодо забезпечення стабільності економічного обороту; розкрити механізми впливу господарських судів на передбачуваність правозастосування, трансакційні витрати та поведінкові моделі суб’єктів господарювання; сформулювати та обґрунтувати категорію судово-детермінованої стабільності економічного обороту; систематизувати індикатори оцінки судово-детермінованої стабільності економічного обороту та обґрунтувати можливість їх практичного застосування; визначити проблеми та ризики, пов’язані з недостатньою ефективністю діяльності господарських судів, а також їх вплив на економічну безпеку держави тощо.

Сучасний стан наукової розробки проблематики ролі господарських судів у забезпеченні стабільності економічного обороту характеризується фрагментарністю та міжгалузевою роз’єднаністю досліджень. У літературі відсутній цілісний підхід до розгляду господарських судів як елементу системи економічної безпеки держави, а відповідні аспекти досліджуються в межах окремих наукових напрямів – господарського процесуального права², права

² В Резнікова, В Щербина, ‘Сучасні тенденції розвитку господарського процесу України’ [2017] 9 Право України 9–27; О Беяневич, ‘Мета сучасного господарського процесуального права: доктринальний погляд’ [2020] 7 Право України 13–31 <http://doi.org/10.33498/loiu-2020-07-013>; О Світличний, В Сулім, ‘Про деякі проблеми удосконалення господарського процесуального законодавства’ [2018] 1(29) Публічне право 196–202; О Гаврилюк, ‘Сучасні підходи до оцінки ефективності судової системи (господарсько-правовий аспект)’ [2025] 1 Форум права 121–132 <http://doi.org/10.5281/zenodo.13923472>; О Подцерковний, ‘Щодо реформування господарської юстиції у світлі нових концепцій’ [2023] 4 Аналітич-

неплатоспроможності³, теорії держави і права⁴, а також економічної теорії інституцій, що покликані забезпечувати економічну безпеку держави⁵.

У зарубіжній науці взаємозв'язок судової системи та економічної ефективності традиційно досліджується в межах інституціональної та неоінституціональної економіки, де суди розглядаються як ключовий елемент механізму забезпечення виконання контрактів, зниження транзакційних витрат. У фундаментальних працях Д. Норт обґрунтовано, що інститути, включаючи судову систему, визначають структуру стимулів і обмежень для економічних агентів, впливаючи на передбачуваність взаємодій і вартість укладення та виконання угод⁶. Розвиваючи ці положення, О. Вільямсон, підкреслює значення правозастосовних механізмів як складової інституційного середовища, що забезпечує ефективність контрактних відносин і мінімізацію опортуністичної поведінки⁷.

Емпіричні дослідження також підтверджують визначальну роль судової системи у функціонуванні ринку. Зокрема, у роботі С. Джанков, Р. Ла Порта, Ф. Лопес-де-Сіланес та А. Шлейфер доведено, що ефективність судів безпосередньо корелює з рівнем розвитку кредитних ринків, інвестиційною активністю та загальною економічною динамікою⁸. У межах економічного аналізу права Р. Познер розглядає судову діяльність як механізм оптимізації розподілу ресурсів через забезпечення ефективного правозастосування та стимулювання раціональної поведінки суб'єктів⁹.

Поряд із цим у сучасних аналітичних матеріалах акцент подекуди робиться на якості судового врядування (judicial governance) та передбачуваності правозастосування як ключових детермінантх економічної стабільності. Зокрема, у доповідях Світового банку¹⁰ та Організації економічного спів-

но-порівняльне правознавство 201–207 <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.32>; В Резнікова, В Щербина, 'Ефективність судочинства: від доктрини до практики' [2026] 1 Економіка та право 3–18 <https://doi.org/10.15407/econlaw.2026.01>.

³ О Васильовський, 'Роль господарських судів у забезпеченні ефективності процедур банкрутства' (13 березня 2026 року) <https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezent2026/Prezent_gosp_sud_bankr.pdf> (дата звернення 17.04.2026).

⁴ О Цісельський, 'Теоретично-правовий підхід до доцільності існування господарських судів в Україні' [2025] 4 Юридичний науковий електронний журнал 186–189 <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/41>.

⁵ А Лиманюк, 'Державні органи як суб'єкти забезпечення економічної безпеки держави під час воєнного стану' [2026] 32(2) Вісник Кримінологічної асоціації України 708–719 <https://doi.org/10.32631/vsa.2024.2.52>; О Бандурка, В Духов, К Петрова, М Черняков, *Основи економічної безпеки: підручник* (Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ 2003) 236; Б Губський, *Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення* (Укрархбудінформ 2001) 122; К Смирна, 'Теоретико-методичні засади механізмів формування та реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки' [2024] 7 Інвестиції: практика та досвід 231–236 <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.7.231>.

⁶ D C North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (Cambridge University Press 1990) 152 <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.

⁷ O E Williamson, *The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting* (Collier Macmillan 1985) 450.

⁸ S Djankov, R La Porta, F Lopez-de-Silanes, A Shleifer, 'Courts' [2003] 118(2) The Quarterly Journal of Economics 453–517 <https://doi.org/10.1162/003355303321675437>.

⁹ R A Posner, *Economic Analysis of Law* (9th ed., Wolters Kluwer Law & Business 2014) 1026.

¹⁰ 2025 WJP Rule of Law Index (World Justice Project) <<https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index>> (accessed 17.04.2026); Business Ready (B-READY) 2025 (World Bank) <<https://www.worldbank.org/en/businessready>> (accessed 17.04.2026).

робітництва та розвитку (ОЕСР)¹¹ підкреслюється, що ефективність судової системи, зокрема тривалість розгляду справ, стабільність судової практики та рівень виконання рішень, є критичними для забезпечення функціонування ринкової економіки.

Водночас зазначені підходи, незважаючи на їх теоретичну і емпіричну значущість, мають переважно загальноекономічний характер і не враховують специфіку галузевих правових режимів, зокрема господарського процесуального права. Вони не формують категоріального апарату, здатного відобразити інтегрований вплив судової діяльності на стабільність економічного обороту в конкретній правовій системі, зокрема в Україні, де особливості господарської юрисдикції, процесуальних принципів та практики правозастосування суттєво впливають на механізми забезпечення економічної безпеки. Тож наявні зарубіжні дослідження створюють певне теоретичне підґрунтя для розуміння суду як складової системи економічної безпеки держави, проте потребують адаптації та подальшої конкретизації в межах господарсько-правової доктрини з урахуванням національних особливостей правового регулювання та судової практики.

Аналіз наявних наукових праць з окресленої проблематики свідчить про відсутність комплексного дослідження, яке б поєднувало господарсько-процесуальні характеристики судової діяльності з її економічними наслідками. Наявні підходи або обмежуються аналізом внутрішньої організації судочинства, або розглядають економічні процеси без урахування ролі судів як інституційного чинника. Це зумовлює необхідність формування інтегрованого підходу до дослідження господарських судів як елементу системи економічної безпеки держави та обґрунтування їх функції забезпечення стабільності економічного обороту.

Економічна безпека в економіко-правовому розумінні – це стан і здатність національної економічної системи, її інституцій та суб'єктів господарювання функціонувати стабільно, передбачувано та безперервно в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечується належним рівнем правової визначеності, захищеності прав учасників економічних відносин і спроможністю системи запобігати, обмежувати та долати дестабілізуючі впливи, зберігаючи та відтворюючи свій економічний потенціал. При цьому економічна безпека як економіко-правова категорія проявляється насамперед через стабільність економічного обороту, що забезпечується ефективністю судового захисту, передбачуваністю правозастосування та виконуваністю судових рішень.

Стабільність економічного обороту своєю чергою – це такий стан правового регулювання, правозастосування та виконання юридичних рішень, за якого правомірно й добросовісно набуті права та господарські правовідносини

¹¹ Government at a Glance 2023 (OECD Publishing 2023) <https://doi.org/10.1787/3d5c5d31-en>; Economic Policy Reforms 2023: Going for Growth (OECD Publishing 2023) <https://doi.org/10.1787/9953de23-en>.

зберігають належну стійкість, правові наслідки економічної діяльності є передбачуваними, ретроспективне втручання – винятковим і обґрунтованим, а судовий та інший юридичний захист забезпечує безперервність, відновлюваність і захищеність правомірного економічного обороту з урахуванням балансу приватних і публічних інтересів.

Відмежування категорії стабільності економічного обороту від суміжних правових понять є необхідною умовою обґрунтування її самостійності в системі економіко-правових категорій.

Насамперед категорія стабільності економічного обороту підлягає відмежуванню від *правової визначеності* як складової принципу верховенства права, яка у правозастосовній площині характеризується передбачуваністю правових наслідків, усталеністю підходів до тлумачення норм права та послідовністю судової практики. У цьому значенні правова визначеність відображає якість нормативного регулювання та його застосування, зокрема у контексті забезпечення єдності судової практики та дотримання загальних засад (принципів) господарського судочинства, закріплених у Господарському процесуальному кодексі України¹² (далі – ГПК України). Водночас стабільність економічного обороту не зводиться до зазначених характеристик, оскільки охоплює не лише властивості правового регулювання, а насамперед його результативний вплив на динаміку господарських відносин. Критерієм їх розмежування виступає рівень прояву та функціональне призначення: правова визначеність функціонує як нормативно-правова передумова належного правозастосування, тоді як стабільність економічного обороту є інтегрованим економіко-правовим ефектом її реалізації. Такий ефект проявляється у зниженні рівня правової та трансакційної невизначеності, підвищенні передбачуваності правових наслідків господарської діяльності, забезпеченні узгодженості правозастосування та формуванні стійких, правомірних і економічно раціональних моделей поведінки суб'єктів господарювання. Отже, якщо правова визначеність характеризує якість правового середовища як такого, то стабільність економічного обороту відображає ступінь його функціональної спроможності забезпечувати безперервність, передбачуваність і узгодженість господарських відносин.

Співвідношення стабільності економічного обороту з *економічною безпекою держави* має ієрархічно-функціональний характер і підлягає розмежуванню за рівнем правового впливу та ступенем операціоналізації відповідних категорій. Економічна безпека держави є системною макрокатегорією, що характеризує стан захищеності національної економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз і охоплює, зокрема, фінансову, виробничу та інституційну складові. Вона має міжгалузевий характер і визначає загальні параметри стійкості економічної системи. На відміну від цього, стабільність економіч-

¹² Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6 листопада 1991 р. № 1798-XII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>> (дата звернення 17.04.2026).

ного обороту функціонує на рівні безпосередньої реалізації господарських правовідносин і відображає ступінь їх упорядкованості, передбачуваності та узгодженості у процесі виникнення, зміни та припинення. Зазначена категорія характеризує не загальний стан економіки, а якість правового середовища здійснення господарської діяльності, включаючи передбачуваність правозастосування, належний рівень виконання господарських зобов'язань та узгодженість поведінки суб'єктів господарювання. У цьому контексті стабільність економічного обороту не є самостійною альтернативою економічній безпеці держави, а виступає її функціонально конкретизованим елементом, який піддається безпосередньому впливу правового регулювання та правозастосовної діяльності. Вирішальне значення при цьому має діяльність господарських судів, що здійснюється відповідно до ГПК України і спрямована на забезпечення ефективного судового захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, формування єдності судової практики та створення передумов для виконання судових рішень. Критерієм відмежування зазначених категорій є, отже, ступінь їх функціональної конкретизації та рівень правової операціоналізації. Економічна безпека держави визначає стратегічні параметри стійкості економічної системи, тоді як стабільність економічного обороту відображає практичну реалізацію цих параметрів у межах господарських правовідносин. Тож стабільність економічного обороту доцільно розглядати як операційний вимір економічної безпеки держави, через який остання набуває конкретного змісту на рівні господарської діяльності, зокрема через забезпечення передбачуваності правозастосування, виконуваності зобов'язань та узгодженості економічної поведінки учасників ринку.

Інвестиційна привабливість є комплексною оціночною й переважно економічною за змістом категорією, що відображає узагальнене сприйняття інвесторами умов здійснення господарської діяльності, зокрема рівня правової визначеності, передбачуваності правозастосування, захищеності прав власності та ефективності механізмів захисту прав. Вона формується під впливом сукупності правових, економічних, інституційних, політичних та інших чинників і має похідний, результативний характер. На відміну від цього, стабільність економічного обороту є економіко-правовою категорією, що характеризує стан господарських відносин у процесі їх здійснення та має нормативно зумовлений характер. Вона формується через дію правових механізмів, передбачених, зокрема, цивільним, фінансовим, бухгалтерським, господарським і господарсько-процесуальним законодавством України, включаючи забезпечення судового захисту, єдності судової практики та реального виконання судових рішень як форми примусового виконання зобов'язань. Критерієм розмежування зазначених категорій є їх функціональне призначення та місце у причинно-наслідковому зв'язку: стабільність економічного обороту виступає фактором, що формується під

впливом правових механізмів і безпосередньо забезпечує передбачуваність умов здійснення господарської діяльності, тоді як інвестиційна привабливість є узагальненим економічним індикатором, що відображає результат впливу цього та інших чинників. Відтак інвестиційна привабливість не охоплює зміст стабільності економічного обороту, а лише опосередковано відображає її рівень.

Самостійність категорії стабільності економічного обороту зумовлюється наявністю власного предметного змісту, що полягає в забезпеченні узгодженості, передбачуваності та безперервності господарських відносин у процесі їх здійснення. На відміну від суміжних категорій, вона характеризує не окремі аспекти правового регулювання, а результативний стан функціонування економічного обороту, який формується під впливом правозастосування та реалізації суб'єктивних прав і обов'язків. Зазначена категорія інтегрує правові та економічні характеристики господарської діяльності, не дублюючи суміжні поняття, а поєднуючи їх функціональний ефект у межах цілісної економіко-правової конструкції.

Для уточнення її змісту необхідно провести відмежування від близьких за змістом інституційних явищ із урахуванням їх функціонального призначення. *Стабільність договірних (контрактних) зв'язків* охоплює сталість умов зобов'язань та гарантії їх належного виконання відповідно до вимог цивільного та господарського законодавства і виступає частковим проявом стабільності економічного обороту. *Стабільність права власності* полягає у забезпеченні непорушності речових прав, їх захисту від протиправного втручання та гарантуванні правомірності набуття і здійснення таких прав, що створює необхідну передумову участі суб'єктів у господарських відносинах, однак не визначає динаміку їх розвитку. *Стабільність інститутів виконання зобов'язань* характеризує ефективність механізмів реалізації та примусового виконання рішень, у тому числі в порядку виконавчого провадження, і забезпечує завершальну стадію економічного обороту. Відмежування зазначених явищ здійснюється за критерієм функціонального охоплення: кожне з них відображає окремий елемент забезпечення господарських відносин, тоді як стабільність економічного обороту охоплює їх у системному взаємозв'язку та відображає узгодженість їх функціонування у процесі здійснення господарської діяльності.

У цьому контексті господарський суд виступає інституційною точкою конвергенції зазначених елементів, оскільки саме в межах господарського судочинства відбувається їх правова конкретизація, узгодження та забезпечення реалізації. Здійснюючи правосуддя відповідно до принципів, визначених процесуальним законодавством, суд через тлумачення та застосування норм права, вирішення господарських спорів, застосування заходів забезпечення позову та формування правових позицій забезпечує сталість договірних зв'язків. Через захист і відновлення порушених речових і зобов'язаль-

них прав гарантується стабільність права власності, а ухвалення судових рішень, що підлягають обов'язковому виконанню, створює правові передумови для ефективного функціонування інститутів виконання зобов'язань. Тож судова діяльність не лише опосередковує реалізацію окремих елементів стабільності, а й забезпечує їх узгоджене функціонування, формуючи передбачуване та внутрішньо узгоджене правове середовище економічного обороту. При цьому вплив господарських судів має системний характер і проявляється у зниженні правової невизначеності, підвищенні рівня виконуваності зобов'язань та формуванні стандартів правомірної поведінки суб'єктів господарювання.

Системний аналіз функціонального призначення господарських судів у сфері економічного обороту дає підстави розглядати їх діяльність як інституційний механізм зниження та впорядкування ризиків, притаманних господарським відносинам. Такий підхід дає змогу відійти від звуженого розуміння господарського суду виключно як органу вирішення спорів і розкрити його роль у забезпеченні передбачуваності правозастосування, узгодженості правових позицій та стабільності економічного обороту загалом.

У цьому контексті під *ризиками* доцільно розуміти *ймовірність настання негативних правових або економічних наслідків у процесі здійснення господарської діяльності, зумовлену невизначеністю нормативного регулювання, варіативністю правозастосування, поведінкою учасників господарських відносин та особливостями інституційного середовища*. З огляду на функціональний вплив на економічний оборот такі ризики можуть бути систематизовані на правові, трансакційні, поведінкові та системні, що відповідає різним рівням дестабілізації господарських відносин.

Правові ризики пов'язані з невизначеністю змісту правових норм, їх неоднаковим застосуванням і наявністю прогалин у правовому регулюванні. Їх зниження забезпечується реалізацією господарськими судами функції правозастосування, яка відповідно до процесуального законодавства України включає обов'язок надавати правову оцінку спірним правовідносинам, мотивувати судові рішення та враховувати правові висновки суду касаційної інстанції. Формування послідовної та узгодженої судової практики сприяє конкретизації змісту правових норм і підвищує передбачуваність правових наслідків господарської діяльності.

Трансакційні ризики виникають у процесі укладення, виконання та припинення господарських договорів і пов'язані з витратами на забезпечення їх реалізації, зокрема витратами на доказування, судовий захист і примусове виконання зобов'язань. Господарські суди, забезпечуючи ефективний захист прав та інтересів суб'єктів господарювання, застосовуючи інструменти забезпечення позову, процесуальної економії та розподілу судових витрат, створюють передумови для зниження трансакційних витрат і підвищення

рівня виконання зобов'язань. Це своєю чергою впливає на стабільність договірних зв'язків і функціонування економічного обороту.

Поведінкові ризики зумовлені можливістю недобросовісної (опортуністичної) поведінки учасників господарських відносин, зокрема ухилення від виконання зобов'язань, зловживання матеріальними та процесуальними правами, використання інформаційної асиметрії тощо. Господарські суди, застосовуючи принципи добросовісності, розумності та справедливості, а також механізми запобігання зловживанню процесуальними правами, формують стандарти належної поведінки суб'єктів господарювання. Судова практика у цьому аспекті виконує регулятивну функцію, обмежуючи можливості опортуністичної поведінки та сприяючи зміцненню довіри у господарських відносинах.

Системні ризики проявляються на рівні економічної системи та пов'язані з порушенням стійкості господарських зв'язків, зокрема внаслідок неплатоспроможності суб'єктів, масових неплатежів або ланцюгових порушень зобов'язань. Господарські суди відіграють важливу роль у їх локалізації через застосування процедур неплатоспроможності, спрямованих на врегулювання заборгованості, захист прав кредиторів і боржників та відновлення платоспроможності або впорядковану ліквідацію суб'єктів господарювання. У такий спосіб забезпечується контрольованість кризових процесів і запобігання їх поширенню на інші сегменти економіки.

Похідний характер мають *інформаційні та інституційні ризики*. Інформаційні ризики зумовлені обмеженою доступністю або суперечливістю правової інформації, тоді як інституційні – рівнем довіри до судової системи та передбачуваністю її функціонування. Забезпечення відкритості судових рішень, їх належного мотивування та послідовності правових позицій сприяє зниженню інформаційної невизначеності та формуванню інституційної довіри до господарського судочинства.

Система економічної безпеки держави – це інституційно й нормативно організований комплекс правових засобів і механізмів їх реалізації, спрямований на забезпечення безперервності, передбачуваності та виконуваності економічного обороту шляхом виявлення, обмеження та нейтралізації ризиків, що загрожують його функціонуванню, із дотриманням балансу між свободою господарської діяльності та публічними інтересами. Система економічної безпеки держави має розглядатися як функціонально структурований комплекс взаємопов'язаних складових, до яких належать: 1) *нормативно-правова* (визначає правила економічного обороту), 2) *інституційно-організаційна* (забезпечує їх реалізацію через систему органів публічної влади), 3) *юрисдикційно-правозастосовна* (гарантує виконуваність правових норм), 4) *регуляторно-контрольна* (запобігає системним ризикам), а також 5) *функціонально-захисна складова* (забезпечує реагування на економічні ризики та відновлення порушених зв'язків). Цілісність цієї системи проявляється че-

рез її економіко-правову якість, яка виражається у рівні передбачуваності правозастосування, стабільності правових позицій та виконуваності зобов'язань, що в сукупності забезпечує безперервність і стійкість економічного обороту.

У системі забезпечення економічної безпеки держави господарські суди функціонують як ключовий елемент юрисдикційно-правозастосовного компонента, водночас їх значення не обмежується вирішенням господарських спорів. Інституційно вони є складовою судової влади, а єдність і сталість правозастосування забезпечується, зокрема, правовими позиціями Верховного Суду. Поряд із тим функціональне призначення господарських судів полягає не лише у правозастосуванні як такому, а в забезпеченні ефективної дії норм права в економічному обороті через їх конкретизацію та індивідуалізацію при вирішенні господарських спорів, що супроводжується формуванням обов'язкових для врахування правових позицій і визначенням стандартів належної поведінки учасників господарських правовідносин.

Традиційно правова доктрина тривалий час зосереджувалася на процесуальній формі здійснення правосуддя, що не виправдано звужувало розуміння призначення та специфіки діяльності господарських судів рамками індивідуального вирішення спорів. Такий підхід не охоплював їх економіко-правової природи як інституту, що впливає на параметри функціонування ринку, зокрема рівень правової визначеності, трансакційних витрат і передбачуваність економічної поведінки. У цьому контексті обґрунтованим видається в сучасних умовах розширене розуміння природи господарських судів як елементу інституційної інфраструктури економічної безпеки держави, функціональний вплив яких проявляється не лише у правозастосуванні, а й у формуванні умов стабільності економічного обороту.

Функціональний вплив господарських судів на економічний оборот має системний характер і підлягає структуризації за рівнями, що відображають різні масштаби їх впливу на господарські відносини.

На мікрорівні реалізується корекційна функція, зміст якої полягає у відновленні порушених, невизнаних або оспорюваних прав та інтересів, усуненні дисбалансів у господарських правовідносинах і забезпеченні належного виконання зобов'язань. У межах розгляду спорів, що виникають із договірних, корпоративних відносин, а також у процедурах неплатоспроможності відповідно до Кодексу України з процедур банкрутства¹³ (далі – КУзПБ), суд виступає механізмом інституційного перерозподілу економічних ризиків, запобігаючи їх концентрації та каскадному поширенню в економічній системі.

На мезорівні формується превентивно-орієнтуюча функція, що реалізується через усталення та відтворюваність судової практики, передусім

¹³ Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>> (дата звернення 17.04.2026).

на рівні Верховного Суду. Узагальнені правові позиції виконують роль нормативно-орієнтуючих стандартів поведінки, які знижують рівень правової невизначеності, формують очікування учасників ринку та, як наслідок, оптимізують структуру трансакційних витрат у процесі укладення й виконання господарських договорів.

На макрорівні реалізується *стабілізаційна функція*, що полягає у забезпеченні системної передбачуваності економічного середовища через уніфікацію підходів до застосування норм права, підтримання балансу приватних і публічних інтересів та обмеження правових коливань, здатних дестабілізувати економічні процеси. У цьому вимірі господарські суди виступають елементом інституційного механізму підтримання стійкості економічної системи.

При цьому *виконуваність судових рішень (enforceability)* не є самостійною функцією господарського суду, а виступає системною характеристикою ефективності його діяльності, що пронизує всі рівні функціонального впливу. На мікрорівні вона забезпечується формуванням юридично визначених і внутрішньо узгоджених судових актів, придатних до примусового виконання. На мезорівні – через вироблення усталених підходів до оцінки виконуваності судових рішень у практиці Верховного Суду. На макрорівні – через формування довіри до судового захисту як інструменту забезпечення виконання господарських зобов'язань, що безпосередньо впливає на зниження трансакційних витрат і підвищення стабільності економічного обороту. У цьому аспекті якість судового рішення, ухваленого відповідно до ГПК України, визначає не лише ефективність виконавчого провадження, а й економічну доцільність звернення до суду як способу захисту прав.

Регулятивний вплив господарських судів має *похідний характер* і реалізується через тлумачення та конкретизацію норм права. Судова практика в цьому контексті виконує *адаптивну функцію*, забезпечуючи узгодження законодавчого регулювання з динамікою економічних процесів, не виходячи за межі правозастосування та не підмінюючи нормотворчу діяльність законодавця.

Водночас функціональний вплив господарських судів має *дуалістичний характер*. Поряд із стабілізаційним ефектом він може набувати дестабілізуючих ознак у випадках непослідовності судової практики, надмірної тривалості розгляду справ або зловживання процесуальними правами. Такі явища підвищують рівень правової невизначеності, трансакційних витрат і ризиків у економічному обороті, що свідчить про залежність економічного ефекту судочинства від якості його інституційного функціонування.

У сукупності наведене дає підстави розглядати господарський суд як інститут, діяльність якого зумовлює зниження рівня правової невизначеності та стабілізацію економічного середовища. Ефективність його діяльності проявляється у здатності забезпечити передбачуваність судової практики,

реальну виконуваність судових рішень і мінімізацію трансакційних витрат, що у своїй єдності формують економіко-правові передумови стійкості економічного обороту.

Отже, вплив господарських судів на стабільність економічного обороту має складний, багаторівневий характер і не може бути зведений виключно до опосередкованого результату розгляду окремих справ. Поряд із опосередкованим впливом, що реалізується через формування правозастосовної практики та правового середовища функціонування ринку, у низці випадків має місце і прямий вплив судової діяльності, коли судові рішення безпосередньо змінюють структуру економічних відносин.

У цьому контексті механізми впливу господарських судів на стабільність економічного обороту – це інституційно опосередкована, структурована сукупність процесуальних, правопозиційних та примусових інструментів здійснення господарського судочинства, функціонування яких у процесі розгляду і вирішення спорів, а також формування сталої судової практики забезпечує не лише захист прав та інтересів учасників господарських відносин, а й формування передбачуваних моделей правової поведінки, належного рівня правової визначеності та єдності правозастосування, ефективності виконання судових рішень, зниження трансакційної невизначеності, обмеження опортуністичної поведінки суб'єктів господарювання та коригування розподілу економічних ризиків у економічному обороті.

З огляду на економіко-правову природу зазначеного впливу, відповідні механізми доцільно структурувати за рівнями їх реалізації, що дає змогу відмежувати безпосередні ефекти вирішення конкретних спорів від системних наслідків функціонування судової практики.

На мікрорівні, тобто на рівні індивідуального правозастосування, ключове значення має механізм усунення правової невизначеності. Його реалізація відбувається шляхом встановлення змісту прав та обов'язків сторін у конкретних правовідносинах, визначення належної моделі поведінки та остаточного вирішення правового конфлікту. У результаті цього знижується рівень невизначеності щодо правового статусу сторін і правових наслідків їхніх дій, що безпосередньо впливає на скорочення трансакційних витрат і правових ризиків учасників економічного обороту. Тісно пов'язаним із цим є механізм забезпечення виконуваності зобов'язань, який полягає у формуванні судових актів, здатних бути реально виконаними. Хоча примусове виконання здійснюється поза межами судової системи, саме якість, визначеність і обґрунтованість судового рішення визначають рівень довіри до контрактних відносин як базового елементу економічного обороту. Додатково на цьому рівні функціонує механізм процесуальної превенції, що реалізується через застосування заходів забезпечення позову та інших процесуальних інструментів, спрямованих на запобігання порушенню прав, втраті активів або ускладненню виконання майбутнього рішення. Такі інструменти, хоча і

мають тимчасовий характер, здатні суттєво впливати на поведінку сторін і мінімізувати ризики опортуністичної поведінки.

На мезорівні, який охоплює рівень судової практики, визначальним є механізм формування правової передбачуваності. Він реалізується через установленість і відтворюваність правових позицій, сформованих, зокрема, Верховним Судом, які виконують функцію орієнтира для суб'єктів господарювання щодо правових наслідків їхніх дій. У цьому аспекті судова практика набуває значення своєрідного нормативно-орієнтуючого інструменту, який формує очікування учасників ринку та знижує рівень невизначеності при укладенні й виконанні господарських договорів. Похідним, але самостійно значущим є *механізм формування нормативно-орієнтуючих сигналів*, відповідно до якого судові рішення, особливо у типових або системно важливих категоріях справ, задають параметри допустимої економічної поведінки, визначають межі здійснення прав і рівень правового ризику. Такі сигнали впливають не лише на індивідуальні рішення суб'єктів господарювання, а й на ширші економічні процеси, включаючи інвестиційну активність та структуру договірних зв'язків.

На макрорівні, що відображає системно-економічний вплив господарських судів, центральне місце посідає механізм перерозподілу та локалізації економічних ризиків. Він найбільш виразно проявляється у провадженнях у справах про банкрутство за КУЗПБ, а також у корпоративних спорах, пов'язаних із корпоративним контролем тощо. У межах цих проваджень судові рішення визначають розподіл економічних втрат між учасниками, обмежують поширення кризових явищ і запобігають виникненню каскадних негативних ефектів у економічному обороті. Водночас важливе значення має *механізм балансування публічних і приватних інтересів*, який реалізується через здійснення судового контролю за втручанням держави у сферу господарювання та забезпечує підтримання стабільності регуляторного середовища. Окремо слід виділити механізм інституційного формування довіри до судової системи, що проявляється у здатності послідовної та обґрунтованої судової практики створювати передумови для довіри до суду як інституту. Така довіра є фундаментальною умовою функціонування ринку, оскільки прямо впливає на рівень економічної невизначеності та готовність суб'єктів до довгострокових зобов'язань.

Водночас *ефективність зазначених механізмів не є автоматичною й залежить від якості функціонування судової системи.* Непослідовність судової практики, надмірна тривалість розгляду справ, проблеми з виконанням судових рішень, а також непередбачуваність судової дискреції здатні трансформувати господарські суди з фактору стабілізації у джерело підвищення правової невизначеності та трансакційних витрат. За таких умов судова діяльність може не лише не знижувати економічні ризики, а й посилювати їх, що безпосередньо впливає на стан економічної безпеки держави.

Отже, господарські суди в системі економічної безпеки держави виконують функцію юрисдикційного забезпечення стабільності економічного обороту через реалізацію комплексу взаємозв'язаних механізмів, які діють на різних рівнях і поєднують прямий та опосередкований вплив на економічні процеси. Їх значення визначається не лише обсягом процесуальних повноважень, закріплених у ГПК України, але передусім здатністю формувати передбачуване правове середовище, забезпечувати реальну виконуваність зобов'язань та мінімізувати рівень економічних ризиків у сфері господарських відносин.

З огляду на все викладене, видається за доцільне ввести в науковий обіг категорію *судово-детермінованої стабільності економічного обороту*. Ця категорія пропонується як економіко-правова інтегративна конструкція, похідна від правової визначеності, але не тотожна їй, оскільки відображає не лише властивості правового регулювання, а й результативний вплив судової діяльності на функціонування та розвиток господарських відносин. Судово-детермінована стабільність економічного обороту характеризує зумовлений здійсненням правосуддя господарськими судами інституційно та нормативно опосередкований вплив на правове середовище економічного обороту, який реалізується через тлумачення та застосування норм права, забезпечення єдності судової практики та виконання судових рішень і проявляється у формуванні передбачуваності правозастосування та узгодженості правових підходів. На відміну від правової визначеності як загальноправового принципу, запропонована категорія фіксує її функціональне втілення у сфері економічного обороту через діяльність судів як суб'єктів здійснення правосуддя, що забезпечують остаточну визначеність прав та обов'язків учасників господарських відносин у межах, установлених Конституцією та законами України.

Судово-детермінована стабільність економічного обороту – це інституційно зумовлений стан правового середовища господарського обороту, що формується під впливом правозастосовної та інтерпретаційної діяльності господарських судів і характеризується системною узгодженістю та передбачуваністю правозастосування, єдністю підходів судової практики та забезпеченістю реального виконання судових рішень. Зазначений стан виникає внаслідок сукупного впливу взаємопов'язаних елементів судової діяльності, зокрема процесуальних гарантій належного судочинства, уніфікації правових позицій, обґрунтованості судових рішень та ефективності їх виконання, і проявляється у зниженні правової та трансакційної невизначеності, формуванні передбачуваних умов господарської діяльності, стимулюванні правомірної та економічно раціональної поведінки суб'єктів господарювання і стримуванні опортуністичних практик. Судово-детермінована стабільність економічного обороту виступає необхідним чинником функціонування економічної системи, забезпечуючи фіналізацію правової визначеності у сфері

господарських відносин, але не висчерпує сукупності факторів, що впливають на її загальну стійкість. Інтегративний характер категорії судово-детермінованої стабільності економічного обороту дає підстави розглядати господарські суди не лише як органи вирішення індивідуальних господарських спорів, а як інституційний механізм нормативного структурування економічних очікувань учасників ринку. Такий вплив здійснюється через формування та застосування обов'язкових для врахування правових позицій, забезпечення єдності судової практики, а також реалізацію процесуальних інструментів, передбачених господарським процесуальним законодавством, зокрема механізмів доказування, забезпечення позову, розподілу судових витрат тощо. У зв'язку з цим оцінка діяльності господарських судів не може обмежуватися виключно процесуальними показниками (строки розгляду справ, навантаження тощо), а має включати аналіз її впливу на рівень правової визначеності, трансакційні витрати, ступінь правової та економічної ризиковості господарської діяльності, а також на формування передбачуваних моделей поведінки суб'єктів господарювання.

Механізм формування судово-детермінованої стабільності економічного обороту є системно організованим і включає взаємопов'язані компоненти: 1) *нормативно-інтерпретаційний* – формування сталих підходів до тлумачення норм права та зменшення варіативності правозастосування; 2) *процесуально-гарантійний* – забезпечення реалізації принципів господарського судочинства, зокрема змагальності, пропорційності та розумності строків; 3) *уніфікаційний* – забезпечення єдності судової практики, зокрема через правові позиції суду касаційної інстанції; 4) *виконавчий* – забезпечення реального та своєчасного виконання судових рішень; 5) *поведінковий* – формування очікувань правомірної та економічно раціональної поведінки і зниження рівня опортунізму; 6) *інституційно-організаційний* – забезпечення належної кадрової, процедурної та технологічної спроможності судової системи.

Операціоналізація цієї категорії доцільна, на нашу думку, через систему взаємозв'язаних індикаторів, які можна поділити на: 1) *структурні* – показники інституційної спроможності судової системи (кадрова забезпеченість, навантаження, організаційна сталість); 2) *функціональні* – показники якості правозастосування (рівень єдності судової практики, стабільність правових позицій, дотримання процесуальних стандартів, тривалість розгляду справ); 3) *результативні* – показники фактичного впливу судової діяльності (рівень виконання судових рішень, передбачуваність правозастосування, зниження трансакційних витрат, зміна поведінкових моделей суб'єктів господарювання).

У контексті забезпечення стабільності економічного обороту та майнових відносин *категорія “ефективного судового захисту”* у господарському процесі також потребує уточнення, на нашу думку, оскільки її традиційне

розуміння як здатності суду відновити порушене право не охоплює повною мірою наслідків судової діяльності для функціонування господарських відносин. За сучасних умов, зокрема в період дії правового режиму воєнного стану та в перспективі поствоєнного відновлення, ефективність судового захисту має оцінюватися не лише крізь призму індивідуального результату у конкретній справі, а й з урахуванням її впливу на передбачуваність правозастосування, безперервність господарських зв'язків і стійкість економічної системи.

З урахуванням цього *ефективний судовий захист у господарському процесі* – це зумовлена функціонуванням господарських судів як цілісної інституційної системи здатність забезпечувати справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення спорів із повним і реальним відновленням порушених прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, а також формувати через послідовне й узгоджене правозастосування передбачувані умови здійснення господарської діяльності, знижувати рівень правової невизначеності та обмежувати опортуністичну поведінку учасників економічного обороту. Такий підхід узгоджується з положеннями ГПК України щодо завдань господарського судочинства, які полягають у справедливому, неупередженому та своєчасному вирішенні спорів з метою ефективного захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання.

Зміст цієї категорії доцільно розкривати через взаємопов'язані складові (окремі аспекти): результативну, превентивну, стабілізаційну та системну.

У *результативному аспекті* ефективний судовий захист означає своєчасне, повне та реальне відновлення порушених прав і законних інтересів. Йдеться не лише про ухвалення законного й обґрунтованого судового рішення, а й про забезпечення його виконання у порядку, визначеному Законом України “Про виконавче провадження”¹⁴. Відсутність реального виконання судового рішення нівелює правозахисну функцію суду та підвищує рівень правової невизначеності у господарських відносинах.

Превентивний аспект полягає у здатності судової практики формувати сталі підходи до застосування норм права, які знижують імовірність порушення зобов'язань. Послідовність правових позицій та їх передбачуваність створюють у суб'єктів господарювання обґрунтовані очікування щодо правових наслідків їх поведінки, що сприяє підвищенню договірної дисципліни та обмеженню зловживань правами. У цьому сенсі ефективний судовий захист виконує регулятивну функцію, впливаючи на структуру поведінки учасників обороту.

Стабілізаційний аспект пов'язаний із забезпеченням узгодженості правозастосування та зниженням правової невизначеності. Через формування єдиної судової практики, зокрема на рівні Верховного Суду, господарські

¹⁴ Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>> (дата звернення 17.04.2026).

суди забезпечують сталість правових підходів, що є критично важливим для стабільності майнових прав, договірних відносин та інвестиційної діяльності. У цьому контексті суд виступає інституційним механізмом, який трансформує індивідуальні спори у загальні орієнтири правомірної поведінки.

Системний аспект проявляється у здатності судової системи обмежувати дестабілізуючі процеси в економіці. Це особливо виразно виявляється у справах про неплатоспроможність, де суд забезпечує баланс інтересів кредиторів і боржників, контролюваність процедур і запобігання ланцюговим негативним ефектам. Тож ефективний судовий захист виходить за межі індивідуального спору й набуває значення інструменту підтримання стійкості господарського обороту.

В умовах воєнного стану зазначені характеристики набувають додаткового значення. Підвищена невизначеність, ускладнення виконання зобов'язань і порушення господарських зв'язків вимагають від суду забезпечення балансу між урахуванням об'єктивних обставин (зокрема, форс-мажору) та збереженням передбачуваності правозастосування. Ефективний судовий захист у таких умовах передбачає здатність суду адаптувати правозастосування до екстраординарних факторів без порушення базових принципів правової визначеності та рівності учасників процесу. У період поствоєнного відновлення значення ефективного судового захисту зростає як інструменту відновлення довіри до правової системи, забезпечення стабільності майнових прав і створення умов для інвестиційної активності. Послідовність судової практики та передбачуваність її результатів у цей період безпосередньо впливають на рівень ризиків у господарській діяльності.

Оцінка ефективності господарських судів потребує на сьогодні відходу від вузько процесуальних показників (кількість розглянутих справ, строки провадження тощо) до багатовимірної моделі, яка відображає їх реальний вплив на функціонування економічного обороту та економічну стабільність. Така модель має ґрунтуватися на поєднанні правових і економічних критеріїв, що дають змогу оцінити не лише інтенсивність судової діяльності, а й її результативність у контексті зниження невизначеності, забезпечення виконуваності зобов'язань, формування передбачуваного правового середовища тощо.

Систему критеріїв доцільно, на нашу думку, вибудовувати за трирівневою структурою: структурні, функціональні та результативні показники.

Структурні критерії (показники) характеризують інституційну спроможність судової системи та включають рівень кадрового забезпечення, навантаження на суддів, доступність правосуддя, а також ступінь цифровізації судових процедур. Вони визначають потенційну здатність судів забезпечувати стабільність правозастосування, проте самі по собі не відображають її досягнення.

Функціональні критерії (показники) відображають якість здійснення правосуддя і мають центральне значення для оцінки ефективності господарських судів. До них належать узгодженість судової практики, рівень варіативності правових позицій, дотримання процесуальних стандартів (змагальності, пропорційності, розумності строків розгляду тощо), а також обґрунтованість судових рішень. Саме на цьому рівні формується передбачуваність правозастосування як ключова характеристика ефективності судової діяльності.

Передбачуваність судових рішень доцільно розглядати як ступінь ймовірності того, що аналогічні за фактичними та правовими обставинами справи будуть вирішені однаково або за близькою правовою логікою. Її вимірювання можливе через поєднання кількох індикаторів: 1) рівня стабільності судової практики (частота відступу від раніше сформованих правових позицій); 2) рівня скасування або зміни рішень судами вищих інстанцій; 3) ступеня варіативності правових висновків у справах однієї категорії; 4) узгодженості застосування норм матеріального і процесуального права. Додатковим індикатором може виступати ступінь використання судами усталених правових позицій касаційної інстанції. Стандартизація передбачуваності судових рішень є можливою, але обмеженою за своєю природою. Вона не може полягати у формалізації результату вирішення спору, оскільки це суперечило б принципу незалежності суду. Водночас стандартизація допустима на рівні процедур і підходів до правозастосування, зокрема через: формування та дотримання єдиних правових позицій; розвиток механізмів узагальнення судової практики; забезпечення обов'язковості врахування висновків касаційної інстанції; підвищення якості мотивування судових рішень. Тож стандартизація спрямована не на уніфікацію результатів, а на зменшення невідповідної варіативності правозастосування.

Результативні критерії (показники) відображають фактичний вплив судової діяльності на економічний оборот. Ключовим серед них є рівень виконання судових рішень, який характеризує здатність судової системи забезпечувати реальне відновлення порушених прав. Низький рівень виконання нівелює значення судового захисту і підвищує трансакційні ризики. До результативних критеріїв також належать вплив судової практики на трансакційні витрати, рівень довіри до судової системи, а також ступінь стабільності господарських зв'язків, що опосередковано формується через передбачуваність правових наслідків.

Окремого значення набуває оцінка впливу господарських судів на економічну стабільність як системного результату їх функціонування. Такий вплив має опосередкований, але визначальний характер і реалізується через забезпечення обов'язковості виконання зобов'язань, формування передбачуваних моделей правомірної поведінки, стабілізацію договірних відносин, а також локалізацію дестабілізуючих процесів, зокрема у процедурах непла-

тоспроможності. У цьому аспекті господарські суди виступають не лише інструментом вирішення спорів, а й інституційним чинником підтримання функціональної цілісності економічного обороту. Оцінка такого впливу потребує використання узгодженої системи інтегральних показників, які відображають взаємозв'язок між якістю правозастосування та економічними наслідками судової діяльності. До них належать, зокрема, рівень виконання судових рішень, сталість і узгодженість судової практики, тривалість розгляду спорів у поєднанні з дотриманням процесуальних стандартів, а також поведінкові ефекти, що проявляються у рівні договірної дисципліни та зниженні опортуністичних практик. Сукупність цих показників дає змогу оцінити не лише ефективність судочинства як процесу, а й його здатність формувати передбачуване та стійке правове середовище.

Отже, господарські суди виконують системоутворювальну функцію у забезпеченні економічної стабільності, трансформуючи індивідуальні правові конфлікти у фактори впорядкування економічних відносин. Це дає підстави розглядати їх як ключовий інституційний елемент, через який реалізується зв'язок між якістю правосуддя та стійкістю економічної системи загалом.

Висновки. Господарський суд доцільно кваліфікувати не лише як орган правосуддя у процесуальному значенні, визначеному ГПК України, а й як інститут економічної безпеки держави. Такий підхід зумовлений тим, що здійснення господарського судочинства має наслідки, які виходять за межі індивідуального вирішення спору та впливають на параметри функціонування економічного обороту загалом. Система економічної безпеки держави не обмежується діяльністю правоохоронних і регуляторних органів, а включає також юрисдикційний вимір, у межах якого здійснюється інституціоналізація правової визначеності у сфері економічного обороту. У цьому контексті господарські суди виконують функцію зниження правової невизначеності шляхом формування усталеної та передбачуваної судової практики, що впливає на поведінкові моделі учасників ринку, а також на рівень трансакційних ризиків.

Стабільність економічного обороту є самостійною економіко-правовою категорією, яка відображає інтегрований результат функціонування правового регулювання та господарської діяльності, виступає операційним аспектом економічної безпеки держави та нормативно зумовленим чинником інвестиційної привабливості. Її зміст полягає у системній інтеграції стабільності договірних зв'язків, права власності та виконання зобов'язань, тоді як господарський суд забезпечує їх узгоджене функціонування, виступаючи інституційним механізмом формування стабільності економічного обороту як системної характеристики господарських відносин.

Діяльність господарських судів має комплексний багаторівневий вплив на економічний оборот: на нормативному рівні – через зниження правової невизначеності та уніфікацію правозастосування; на економічному – через

скорочення трансакційних витрат і забезпечення виконання зобов'язань; на поведінковому – через формування стандартів добросовісної поведінки; на системному – через локалізацію кризових явищ та підтримання стійкості господарських зв'язків. Сукупність зазначених ефектів дає змогу розглядати господарські суди як інституційний механізм зниження ризиків у економічному обороті. Отже, функція господарських судів щодо забезпечення стабільності економічного обороту реалізується не шляхом повного усунення ризиків, що є об'єктивно неможливим, а через їх правове впорядкування, зниження рівня невизначеності та забезпечення передбачуваності правових наслідків господарської діяльності. Це зумовлює їх значення як одного з ключових інституційних елементів системи економічної безпеки держави.

Вплив господарських судів на стабільність економічного обороту проявляється опосередковано – через забезпечення єдності правозастосування, визначення стандартів належного виконання зобов'язань та створення передумов для їх примусового виконання. Водночас ефективність такого впливу є обмеженою якістю судової практики, рівнем її послідовності та реальним станом виконання судових рішень.

Господарські суди доцільно розглядати не як самодостатній інститут забезпечення стабільності економічного обороту, а як ключовий елемент інституційної інфраструктури системи економічної безпеки, функціональне значення якого полягає у зменшенні трансакційної невизначеності, формуванні передбачуваних правових орієнтирів, підтриманні виконуваності господарських зобов'язань тощо.

Судово-детермінована стабільність економічного обороту – це інституційно зумовлений стан правового середовища господарського обороту, що формується під впливом правозастосовної та інтерпретаційної діяльності господарських судів і характеризується системною узгодженістю та передбачуваністю правозастосування, єдністю підходів судової практики та забезпеченістю реального виконання судових рішень. Категорія судово-детермінованої стабільності економічного обороту дає змогу уточнити місце господарських судів у системі забезпечення економічної безпеки держави як її інституційного елементу та може бути використана як аналітичний інструмент для оцінки впливу судової діяльності на передбачуваність, узгодженість і економічну ефективність господарських відносин, за умови врахування її взаємодії з іншими регуляторними та ринковими чинниками.

Ефективний судовий захист у господарському процесі доцільно визначати як функціональну здатність судової системи, реалізовану в межах принципів і завдань, закріплених у ГПК України, забезпечувати справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення спорів із повним і реальним відновленням порушених прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, а також формувати через послідовне й узгоджене правозастосування передбачувані умови здійснення господарської діяльності. У такому розумінні

ефективний судовий захист не обмежується індивідуальним правовідновлювальним результатом, а набуває системного значення як інструмент зниження правової невизначеності, обмеження опортуністичної поведінки та забезпечення безперервності економічного обороту. Його зміст охоплює як результативний аспект (реальне виконання судових рішень), так і стабілізаційний і превентивний вплив судової практики на поведінку учасників господарських відносин. Тож ефективний судовий захист виступає не лише процесуальною гарантією реалізації суб'єктивних прав, а й інституційним механізмом формування передбачуваного та узгодженого правового середовища, що визначає параметри функціонування господарського обороту. Це дає підстави обґрунтувати його як один із ключових елементів забезпечення стабільності майнових і господарських відносин та водночас як функціонально значущий компонент системи економічної безпеки держави.

Ефективність господарських судів доцільно розглядати як комплексну економіко-правову категорію, що відображає не лише інституційну спроможність судової системи та якість правозастосування, а й їх результативний вплив на функціонування господарського обороту. Такий підхід дає змогу відійти від формалізованих кількісних показників оцінки судової діяльності та зосередитися на її здатності забезпечувати передбачуваність правових наслідків, узгодженість судової практики та реальність виконання судових рішень. Центральним елементом цієї оцінки виступає передбачуваність судових рішень як характеристика узгодженості та послідовності правозастосування. Її забезпечення можливе через інституціоналізацію єдиних підходів до тлумачення норм права, розвиток механізмів узагальнення судової практики та дотримання правових позицій суду касаційної інстанції. При цьому стандартизація передбачуваності має здійснюватися на рівні процедур і правових підходів, не порушуючи принципу незалежності суду та індивідуалізації судового розгляду.

Систему критеріїв доцільно вибудовувати за трирівневою структурою: структурні, функціональні та результативні показники. Така система критеріїв оцінки ефективності господарських судів, яка охоплює структурні, функціональні та результативні показники, створює підґрунтя для переходу від формального оцінювання судової діяльності до аналізу її реального впливу на стабільність економічного обороту. Це своєю чергою дає змогу розглядати господарські суди як інституційний чинник, що безпосередньо впливає на рівень економічної безпеки держави через зниження правової невизначеності, обмеження трансакційних ризиків і формування передбачуваного правового середовища господарських відносин.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. North D C, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (Cambridge University Press 1990) 152 <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.
2. Posner R A, *Economic Analysis of Law* (9th ed., Wolters Kluwer Law & Business 2014).
3. Williamson O E, *The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting* (Collier Macmillan 1985).
4. Bandurka O, Dukhov V, Petrova K, Cherniakov M, *Osnovy ekonomichnoi bezpeky: pidruchnyk* (Vyd-vo Nats. un-tu vnutr. sprav 2003) (in Ukrainian).
5. Hubskey B, *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: metodolohiia vymiru, stan i stratehiia zabezpechennia* (Ukrarkhbudininform 2001) (in Ukrainian).

Journal articles

6. Djankov S, La Porta R, Lopez-de-Silanes F, Shleifer A, 'Courts' [2003] 118(2) The Quarterly Journal of Economics 453–517 <https://doi.org/10.1162/003355303321675437>.
7. Belianevych O, Meta suchasnoho hospodarskoho protsesualnoho prava: doktrynalnyi pohliad [2020] 7 Pravo Ukrainy 13–31 <http://doi.org/10.33498/louu-2020-07-013iu> (in Ukrainian).
8. Havryliuk O, Suchasni pidkhody do otsinky efektyvnosti sudovoi systemy (hospodarsko-pravovyi aspekt) [2025] 1 Forum prava 121–132 <http://doi.org/10.5281/zenodo.13923472> (in Ukrainian).
9. Lymaniuk A, Derzhavni orhany yak subiekty zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy pid chas voiennoho stanu [2026] 32(2) Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy 708–719 <https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.52> (in Ukrainian).
10. Podtserkovnyi O, Shchodo reformuvannia hospodarskoi yustytzii u svitli novykh kontseptsii [2023] 4 Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 201–207 <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.32> (in Ukrainian).
11. Rieznikova V, Shcherbyna V, Efektyvnist sudochynstva: vid doktryny do praktyky [2026] 1 Ekonomika ta pravo 3–18 <https://doi.org/10.15407/econlaw.2026.01> (in Ukrainian).
12. Rieznikova V, Shcherbyna V, Suchasni tendentsii rozvytku hospodarskoho protsesu Ukrainy [2017] 9 Pravo Ukrainy 9–27 (in Ukrainian).
13. Smyrna K, Teoretyko-metodychni zasady mekhanizmiv formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky u sferi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky [2024] 7 Investytzii: praktyka ta dosvid 231–236 <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.7.231> (in Ukrainian).
14. Svitlychnyi O, Sulim V, Pro deiaki problemy udoskonalennia hospodarskoho protsesualnoho zakonodavstva [2018] 1(29) Publichne pravo 196–202 (in Ukrainian).
15. Tsiselskyi O, Teoretychno-pravovyi pidkhid do dotsilnosti isnuvannia hospodarskykh sudiv v Ukraini [2025] 4 Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal 186–189 <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-4/41> (in Ukrainian).

Websites

16. 2025 WJP Rule of Law Index (World Justice Project) <<https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index>> (accessed 17.04.2026).
17. Business Ready (B-READY) 2025 (World Bank) <<https://www.worldbank.org/en/businessready>> (accessed 17.04.2026).
18. Economic Policy Reforms 2023: Going for Growth (OECD Publishing 2023) <https://doi.org/10.1787/9953de23-en>.
19. Government at a Glance 2023 (OECD Publishing 2023) <https://doi.org/10.1787/3d5c5d31-en>.
20. Vaskovskyi O, Rol hospodarskykh sudiv u zabezpechenni efektyvnosti protsedur bankrutstva (13 bereznia 2026 roku) <https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezent2026/Prezent_gosp_sud_bankr.pdf> (accessed 17.04.2026) (in Ukrainian).

Viktorii Rieznikova

COMMERCIAL COURTS IN THE SYSTEM
OF STATE ECONOMIC SECURITY:
THE FUNCTION OF ENSURING THE STABILITY
OF ECONOMIC TURNOVER

ABSTRACT. The article provides a comprehensive study of the role of commercial courts within the system of the State's economic security, examined through the lens of their function in ensuring the stability of economic turnover. The paper substantiates the need to reconsider the traditional approach to defining the purpose of commercial courts, which is typically confined to dispute resolution, and demonstrates their significance as an institutional factor in shaping a predictable and coherent legal environment. The author proposes original definitions of the categories of economic security, the system of the State's economic security, and the stability of economic turnover of the State.

The study distinguishes the stability of economic turnover from related concepts, including legal certainty, economic security, and investment attractiveness. It further develops a classification of risks inherent in economic turnover (legal, transaction, behavioural, and systemic) and substantiates the role of commercial courts in mitigating these risks.

An original definition of the category of court-determined stability of economic turnover is proposed as an integrated economic and legal characteristic reflecting the systemic impact of judicial activity on the functioning of economic relations. It is demonstrated that effective judicial protection should be regarded not only as a mechanism for restoring violated rights, but also as an instrument for stabilizing economic turnover and ensuring the State's economic security.

The article develops a multi-level system of criteria for assessing the effectiveness of commercial courts, encompassing structural, functional, and outcome-based indicators, including the level of predictability of judicial decisions and the effectiveness of enforcement of judicial acts.

KEYWORDS: commercial courts; commercial adjudication; economic security of the State; system of economic security; economic turnover; stability of economic relations; stability of economic turnover; effective judicial protection; legal certainty; judicial practice; transaction costs; predictability of judicial decisions; enforcement of judicial decisions.